

Лукашенко Є.М.

Розширений порядок Фрідріха фон Гаєка

У статті проаналізовано особливості розуміння видатним австрійським вченим Фрідріхом фон Гаєком розширеного порядку людської співпраці та його створення і вдосконалення шляхом культурної еволюції.

Ключові слова: розширений порядок, капіталізм, соціалізм, свобода, приватна власність, конкуренція, еволюція.

В статье проанализированы особенности понимания выдающимся австрийским ученым Фридрихом фон Хайеком расширенного порядка человеческого сотрудничества

и его создание и совершенствование путем культурной эволюции.

Ключевые слова: расширенный порядок, капитализм, социализм, свобода, частная собственность, конкуренция, эволюция.

In the article features an outstanding understanding of Austrian scientists Friedrich von Hayek extended order of human cooperation and its establishment and improvement through cultural evolution.

Key words: advanced order, capitalism, socialism, freedom, private property, competition, evolution.

УДК 321.01/327.7

Лукашенко Є.М.,
аспірант кафедри теорії
та історії політичної науки
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Фрідріх фон Гаєк більшу частину свого життя і творчості присвятив боротьбі із соціалізмом і комунізмом та загалом ідеями лівого спрямування. Сам же Гаєк був переконаним прихильником політичної ідеології лібералізму, ставши одним із найбільших теоретиків класичного лібералізму та того суспільно-політичного ладу, що називається капіталізм. Хоча сам термін «капіталізм» Фрідріх фон Гаєк вважав украй невдалим, таким, що не передає ні суті, ні особливостей цієї суспільно-політичної формації. «Почнемо хоча б із термінів, якими зазвичай користуються для розмежування двох протилежних принципів упорядкування людського співробітництва: капіталізму і соціалізму. Обидва вони ведуть до непорозуміння і політичних перекосяв. Призначені для того, щоб пролити певне світло на функціонування відповідних систем, вони їх практично ніяк не характеризують. Зокрема, слово «капіталізм» (досі не відоме Марксу в 1867 р. і ніколи ним не вживалося) «в повну силу зазвучало в політичних дискусіях як природний антонім соціалізму» тільки після виходу в 1902 р. сенсаційної книги В. Зомбарта «Сучасний капіталізм» – вважає Гаєк [4, с. 97].

Якщо соціалізм було придумано, за історичними мірками, зовсім нещодавно, від сили двісті років тому назад, то капіталізм, вважає Гаєк, не був ніким придуманий і не є результатом людського розуму, а розвинувся спонтанно, шляхом еволюції протягом кількох тисяч, а можливо, десятків чи сотень тисяч років. Він є наслідком відбору і конкуренції різних форм організації суспільства, під час змагання яких людські спільноти з менш досконалими формами суспільної організації зменшувалися в кількості, гинули або поглиналися тими людськими спільнотами, які мали більш досконалі форми суспільної організації і завдяки цьому множилися та поглинали інших.

Людські спільноти проходять через природний відбір залежно від традицій і звичаїв, яких вони дотримуються, як окремі індивіди проходять природний відбір залежно від їх фізичних і розу-

мових здібностей. Групи, що дотримуються найбільш корисних звичаїв, у процесі постійної міжгрупової боротьби отримують перевагу над тими сусідніми групами, що дотримуються менш корисних звичаїв [4].

Несвідоме наслідування певних традицій, табу та переважно моральних практик, які далеко не завжди були приємними і зрозумілими, об'єднували людей в організовані групи, що давало значно більші можливості для виживання, розмноження і доступу до різного роду цінної інформації, знання якої і робило можливим виживання та розмноження в умовах дикої природи, нерідко ворожої до людських створінь. Так виникла людська цивілізація і феномен, від якого залежить її збереження і процвітання у майбутньому і який прийнято називати сучасною наукою капіталізм. А Фрідріх фон Гаєк дав власну повну назву – «Розширений порядок людської співпраці», але, як правило, називав скорочено «розширений порядок». Розширений порядок дозволив людям «плодитися і розмножуватися, і наповнювати землю, і володіти нею» [1, Буття 1:28].

Розширений порядок є продуктом культурної еволюції, що йшла одночасно з біологічною, хоча почалася дещо пізніше за неї. «Різні структури, традиції, інститути та інші компоненти цього порядку виникали поступово як варіації тих чи інших звичних способів поведінки. Нові правила подібного роду поширювалися не тому, що люди усвідомлювали їх більшу ефективність або могли припустити, що вони приведуть до зростання населення, але просто тому, що дотримуючись їх, групи починали успішніше відтворюватися і включати у свій склад аутсайдерів» [4, с. 16], – пише Гаєк та додає: «Розширений порядок, звичайно ж, з'явився не відразу; процес його становлення був тривалий і проходив через більшу різноманітність форм, ніж можна припустити, якщо судити лише за завершальним його перетворенням у світову цивілізацію (він тривав, може бути, сотні тисяч, а не п'ять чи шість тисяч років)» [4, с. 16].

Розширений порядок, а значить цивілізацію, створив не розум, а моральні норми і традиції. Ядром моральних норм будь-якої розвинутої цивілізації Гаєк вважає приватну власність. Тільки на основі святості і недоторканності приватної власності може бути сформований розширений порядок. Приватна власність, на думку Гаєка, є невіддільною від свободи людини. Тому що тільки вільна людина може бути власником, тобто на власний розсуд і бажання розпоряджатися матеріальними благами і засобами виробництва цих благ. «Можливість для індивіда самостійно вирішувати, як використовувати ті чи інші конкретні речі, керуючись своїми знаннями і очікуваннями (або знаннями і очікуваннями будь-якої групи, у яку він побажав би увійти), залежить і від загального визнання узаконеної сфери приватного життя, у межах якої індивід вільний розпоряджатися на свій розсуд, і від загального визнання законними способами передачі прав на конкретні речі однією особою іншій. Передумова для існування такого роду власності, свободи і порядку із часів стародавніх греків і аж до наших днів залишається однією і тією самою: це право в сенсі сукупності абстрактних правил, що дозволяють кожному індивіду в будь-який час упевнитися, хто правомочний розпоряджатися тією чи іншою конкретною річчю», – вважає Гаєк [4, с. 28].

Створення інституту приватної власності було досить довгим процесом, який і сьогодні, за думкою Гаєка, неможливо вважати остаточно завершеним. Особливо після того, як все минуле століття його намагалися знищити комуністи і соціалісти. Важливим для розвитку інституту приватної власності стало поширення торгівлі, яку Гаєк вважає старішою за створення перших держав. Класичним зразком інституту приватної власності Фрідріх фон Гаєк вважає певний період існування Римської імперії: «В останні роки існування республіки і в перші століття імперії Рим, керований сенаторами, інтереси яких були часто тісно пов'язані з комерційною діяльністю, явив світові прообраз приватного права, заснованого на понятті індивідуалізованої власності в її найбільш абсолютній формі. Занепад і остаточно втрата першого в історії розширеного порядку відбулися тільки тоді, коли центральна влада в Римі стала наполегливо витіснити вільну ініціативу. Така послідовність подій повторювалася потім знову і знову: цивілізація може поширюватися, але, ймовірно, не може сильно просуватися вперед за правління, що відбирає у громадян і що бере на себе керівництво повсякденними справами. Мабуть, ще жодна розвинута цивілізація не добивалася успіхів без уряду, який бачить головну свою мету в піклуванні про приватну власність, тоді як «сильний» уряд знову і знову гальмує зростання і процвітання того, чому так допомагали ці піклування. Уряди,

здатні захистити індивідів від насильства своїх же співгромадян, роблять можливим розвиток все більш складного порядку, заснованого на спонтанній і добровільній співпраці» [4, с. 30].

Людям не обов'язково знати ні цілі, ні засоби розширеного порядку, тому що він формується сам по собі. І якщо правила створюючі розширений порядок стають все більш досконаліми, то це відбувається не завдяки тому, що люди стали краще розуміти закони і процеси біологічної та культурної еволюції, а через те, що процвітання досягають ті людські спільноти, яким вдається вносити такі зміни в правила поведінки, що ефективність адаптації у них зростає. Характер змін, що вносяться не є прямолінійним, насправді він є процесом безперервних проб і помилок, постійного експериментування між різнорідними порядками, що змагаються між собою, витісняючи один одного в процесі безперервної конкуренції. Ніякого свідомого плану на внесення і апробацію змін не має. «Мінливість, пристосування і конкуренція утворюють однотипні, по суті, процеси, якими би різними не були їхні конкретні механізми (особливо якщо говорити про механізми розмноження). Справа не тільки в тому, що вся еволюція тримається на конкуренції; безперервна конкуренція необхідна навіть для збереження вже досягнутого. І справа, мабуть, була такою ще до того, як поглиблення міжгрупового поділу праці забезпечило вищі шанси на виживання групам певного типу», – пише Гаєк [4, с. 18].

Фрідріх фон Гаєк вважає, що сила групи зростала завдяки відмінностям між індивідами. Синергетична співпраця перевищувала суму індивідуальних зусиль завдяки оригінальним талантам індивідів, які стали б не потрібними, якби вони добували собі засоби до існування самостійно. Також спеціалізація розподілу праці дозволяє досягнути майстерності, а значить більшої ефективності роботи колективу за сукупну суму роботи одиниць.

Конкуренція між людьми і спільнотами незамінна, але корисною вона є лише тоді, коли учасники дотримуються певних правил поведінки, а не переходять до фізичної сили. «Крім розподілу продуктів за допомогою ринкової конкуренції, ми не знаємо ніякого іншого способу інформувати індивідів про те, куди кожен із них повинен направити свої зусилля, щоб його внесок у створення сукупного продукту виявився максимальним», – вважає Гаєк [4, с. 8].

Також розширений порядок складається у результаті взаємодії не лише окремих людей, але і різноманітних субпорядків, що накладаються один на одного. Часто буває так, що зміни в розширений порядок вносяться історичною випадковістю. Такий процес змін у культурній еволюції подібний до генетичних мутацій в еволюції біологічній. Поступ біологічної та культурної еволюцій

може надавати розширеному порядку таких особливостей, які суперечитимуть людським уявленням про справедливість чи правильність, проте лише наступні покоління матимуть можливість об'єктивної оцінки внесених змін.

Процес культурної еволюції в історії людства часто потерпав від спроб насильного втручання. Імовірно, найбільш жорстокою такою спробою був соціалізм і комунізм у минулому столітті, їм майже вдалося на третині планети Земля зламати розширений порядок, створений шляхом природного відбору, що відбувався протягом багатьох тисяч років. Утім ненадовго – ця спроба обмежилася тривалістю життя самого Фрідріха фон Гаєка, почавшись в роки його молодості (Гаєк народився в 1899 р.) та закінчившись незадовго до його смерті у 1992 р. Гаєк зміг побачити на власні очі прихід до влади соціалістів і комуністів, створення світової комуністичної системи на чолі із СРСР, «холодну війну», крах соціалістичної моделі економіки, який він передбачив із самого початку та, врешті, повний крах комунізму, падіння берлінської стіни у 1989 р., розпад Організації Варшавського договору та розпад оплоту комунізму – Радянського Союзу в 1991 р. Фрідріх фон Гаєк говорить: «<...> правильне розуміння культурної еволюції, по суті, забезпечує свого роду «презумпцію невинуватості» затвердженням правилам поведінки, а тягар доведення їх недоцільності лягає на плечі тих, хто вимагає їх перегляду» [20, с. 8]. Комуністи, які згідно з радянською піснею намагалися зруйнувати цей світ, а точніше розширений порядок, до основ і збудувати свій новий, на їх погляд, кращий, не змогли довести недоцільності затверджених правил поведінки і назажди зійшли з історичної арени культурної еволюції. «Крім того, я стверджував, що якби цим рухам, справді, вдалося коли-небудь витіснити ринок, розширений порядок був би зруйнований, а більшість тих, що живуть на землі, була би приречена на страждання і загибель» – остаточний висновок Гаєка щодо соціалізму і комунізму [4, с. 105].

Фрідріх фон Гаєк пише: «Наскільки ми знаємо, розширений порядок – це, мабуть, найбільш складноорганізована структура у Всесвіті: біологічні організми, вже високоорганізовані, знайшли в ній здатність засвоювати, асимілювати фрагменти надособистісних традицій, що дозволяють їм щоразу освоюватися в цій вічно мінливій структурі, яка представляє собою порядок ще більш високого рівня організації. Крок за кроком долаються тимчасові перешкоди для подальшого збільшення населення; приріст населення забезпечує умови для подальшого його зростання і т. д., чим підтримується прогресивний кумулятивний процес, що не закінчується доти, поки всі родючі і багаті ділянки землі не заселяються однаково щільно» [4, с. 111–112].

Якби не було розширеного порядку, люди не змогли б вижити, вважає Гаєк. Тут його думка

має деяке протиріччя з думкою Т. Гоббса. Гаєк пише: «Навіть якщо більш багатий досвід забезпечував певну владу комусь із найстаріших членів групи, її діяльність все ж координувалася саме єдністю цілей і спільністю сприйняття. Механізми координації вирішальним чином залежали від інстинктів солідарності й альтруїзму – інстинктів, що діяли усередині своєї групи, але не поширювалися на чужі. Члени таких малих груп могли вести тільки колективний спосіб життя: залишившись на самоті, людина незабаром гинула. Звідси випливає, що первісний індивідуалізм Томаса Гоббса – міф. Дикун не був самотнім, він за своїми інстинктами був колективістом. Стану «війни всіх проти всіх» не було ніколи» [4, с. 12–13].

Механізм культурної еволюції не є дарвіністським, вважає Фрідріх фон Гаєк, хоча культурна та біологічна еволюції спираються на один і той самий принцип – принцип виживання, або репродуктивної переваги. Культурна еволюція і створена нею цивілізація принесли людству диференціацію, індивідуалізацію, збільшення багатства і величезний ріст населення. Культурна еволюція не зумовлена генетично, вона відбувається через засвоєння традицій і звичок, тобто фактично правил поведінки. Таких правил, у результаті дотримання яких люди можуть досягнути більш якісної і чисельної репродукції кожного наступного покоління. Еволюція правил поведінки проходить зазвичай важко, оскільки консервативні сили старших поколінь направлені на збереження наявного стану, протидіють будь-яким змінам, як негативним, так і позитивним, що пропонують молодші покоління, таким чином рятуючи суспільство від регресу і деградації, але й блокуючи прогрес та розвиток. Біологічна еволюція більш повільна за культурну: за приблизно двадцять тисяч років розвитку цивілізації вона встигла змінити вроджені реакції людини значно меншою мірою. Доказом цього є те, що народи, цивілізовані останні сто і менше років тому назад, виявляються так само здатні просуватися до цивілізації та переймати її звичаї і традиції. Проте, звичайно ж, люди не позбавилися інстинктів, і вони продовжують керувати нами, хоча й обмежені правилами поведінки цивілізованого суспільства. «Ми не позбулися спадщини, що дісталася нам від членів первісного стада, які знали один одного в обличчя, а успадковані від них інстинкти зовсім «приспосувалися» до нашого досить нещодавно сформованого розширеного порядку і зовсім не нешкідливі для нього», – говорить Гаєк [4, с. 18].

Фрідріх фон Гаєк вважає, що не потрібно очікувати, щоб розширений порядок подобався людям, бо він суперечить їхнім інстинктивним бажанням, або щоби люди відразу зрозуміли, що він забезпечує матеріальні блага, які потрібні їм. Розширений порядок має «неприродний» характер у прямому значенні цього слова, тому що він не співпадає

з біологічним еством людини. Утім розширений порядок є неприродним лише в тому значенні, у якому неприродні мова, наука і мистецтво. Тобто він не закладений генетично в наших біологічних тілах. Але подібно до них розширений порядок розвивався у процесі природного відбору і є феноменом життя.

Протиріччя між тим, що інстинктивно подобається, і правилами розширеного порядку, що дали людям можливість вижити і розмножитися, є, на думку Гаєка, головною особливістю цивілізації. «<...> Факт, що ми змушені знаходити свободу, яка дозволяє нам створювати розширений порядок ціною підпорядкування певним правилам поведінки», – стверджує Гаєк [4, с. 58].

Утім не всі інстинкти є шкідливими і не всі суперечать, принаймні прямо, правилам цивілізованого суспільства. Наприклад, материнський інстинкт турботи про своє потомство більш чим схвалюється цивілізацією.

Важливу роль у паралельному процесі біологічної і культурної еволюції зіграло збільшення періодів тривалості дитинства і юності, особливо це проявилось у збільшенні віку вступу до шлюбу. Довше дитинство додало часу на навчання і засвоєння цінних знань, що, зокрема, збільшило виживання і розмноження людей після входження в доросле життя. Правила і традиції, засвоєні у дитинстві, стають такою ж частиною нашої особистості, як і інстинкти. Ми починаємо сприймати світ так, як виховані його сприймати.

Найбільш важливою здатністю людини, що зумовлена генетично, Фрідріх фон Гаєк вважає здатність набувати вміння і навички у процесі навчання шляхом наслідування. «Зважаючи на це, важливо із самого початку позбутися уявлення, породженого «згубною самовпевненістю», як я її називаю, тобто ідеї, що джерело здатності набувати навички – це розум. Адже насправді все навпаки: наш розум – такий самий результат процесу еволюційного відбору, як і наша мораль. Тільки він є продуктом дещо іншої лінії розвитку, ніж мораль, так що не слід вважати, ніби наш розум перебуває стосовно неї на більш високій критичній ступені і що силу мають тільки ті моральні правила, які санкціоновані розумом», – стверджує Гаєк [4, с. 21].

Сила людського розуму не є безмежною. Розум, що застосовується належним чином, повинен розуміти власну обмеженість та визнавати факт, суть якого в тому, що розширений порядок, який виникає спонтанно, без будь-якого свідомого замислу розуму, може значно переважати за рівнем досконалості свідомо сплановані та продумані розумом системи і конструкції влаштування організації життєдіяльності суспільства. Проте все ж розум може вносити позитивні зміни в розширений порядок. «Не заперечую я і того, що розум, нехай обережно

і поступово, може бути звернений на вивчення, критику й обґрунтування відмови від традиційних інститутів і моральних принципів», – визнає Гаєк [4, с. 9].

Ідею про те, що розум спочатку виник у процесі еволюційного розвитку, а потім, пізніше, навчився самостійно визначати напрям свого власного розвитку, Фрідріх фон Гаєк вважає помилковою. «Було б точніше говорити не про те, що здатна мислити людина творить і контролює власну культурну еволюцію, а потрібно заявити, що культура й еволюція створили її розум. У будь-якому разі ідея, ніби в якийсь момент свідоме конструювання вмішалося і витіснило еволюцію, по суті, підмінє наукове пояснення надприродним постулатом. Наукове ж пояснення полягає в тому, що людська свідомість, якою ми її знаємо, зовсім не була єдиною рушійною силою цивілізації, яка цілком визначала напрям її еволюції, але скоріше вона сама розвивалася й еволюціонувала разом і одночасно із цивілізацією. Людина не наділена вже від народження тим, що ми називаємо свідомістю, – це не мозок, з яким вона народжується, і не те, що її мозок виробляє. Людська свідомість є те, що на основі наявного генетичного потенціалу (тобто мозку певної величини і структури) кожний індивід у міру дорослішання переймає від своєї сім'ї і від старших, вбираючи традиції, що не передаються генетично», – вважає Гаєк [4, с. 22].

Людська свідомість є не спрямовальною силою, а результатом культурної еволюції, і побудована на наслідуванні, а не на розумі та інтуїції. Людська свідомість є не знаннями чи інтерпретаціями людини про зовнішній світ та її близьке оточення, а здатністю самоконтролю над інстинктами. Цю здатність неможливо спостерігати на прикладі індивідуального розуму, тому що вона проявляється лише у групі. Свідомість людини вирошена і сформована середовищем, вона сама намагається зберігати, збагачувати, урізноманітнювати і розвивати традиції, а значить, удосконалювати розширений порядок. Людська свідомість формується переважно в сім'ї, де через неї проходять всі основні наявні традиції. «Як інстинкт древніший за звичаї і традиції, так і останні древніші за розум: звичаї і традиції перебувають між інстинктом і розумом у логічному, психологічному і часовому сенсі. Вони не зумовлені ні тим, що іменується іноді несвідомим, ні інтуїцією, ні раціональним розумінням. Хоч і засновані на досвіді людини (в тому сенсі, що вони склалися у процесі еволюції культури), звичаї і традиції формувалися не шляхом виведення раціональних висновків із конкретних фактів або осягнення якихось загальних закономірностей навколишнього світу. Керовані у своїй поведінці тим, чому навчилися, ми часто не знаємо, чому ми робимо те, що робимо. Вроджені реакції послідовно витіснялися набутими мораль-

ними правилами і звичаями не тому, що люди розуміли розумом, що вони, ці правила і звичаї, кращі. Просто завдяки їм переборювалася обмеженість безпосереднього сприйняття окремої людини, розвивався розширений порядок, а більш ефективна співпраця давала його учасникам (якими б нерозумними вони не були) можливість підтримувати існування більшої кількості людей і витіснити інші групи», – стверджує Гаєк [4, с. 23].

Людина не народжується мудрою і доброю. Щоб стати такою, вона повинна навчатися певним правилам поведінки. Засвоєння таких правил поведінки і є причиною, а не наслідком, розуму та інтуїції. Людська мораль, на думку Гаєка, не є продуктом нашого розуму. Швидше взаємодія між людьми, що регулюється моральними нормами, створює можливість розвитку розуму. Людина стала створінням, здатним думати, через засвоєння традицій, тобто того, що лежить між розумом та інстинктом. А традиції походять, зокрема, не від здатності раціонально інтерпретувати наявні факти, а від звичних способів реагування. Саме вони підказують людині, що вона повинна, а що ні, робити в певній ситуації.

Люди класифікують об'єкти навколишнього світу через мову. Її засобами ми не просто даємо назви різним типам об'єктів, ми класифікуємо самі типи. «Упорядкування в сенсі класифікації об'єктів і подій – це шлях до активної їх реорганізації для отримання бажаних результатів», – вважає Гаєк [4, с. 16]. Розширений порядок є процесом переробки інформації, здатним збирати і використовувати ту інформацію, що широко розсіяна. Жодний орган централізованого планування, не говорячи про окремих людей, не може мати і засвоювати такий об'єм знань. Ринок – це єдиний інститут зі збору і передачі інформації, що здатний ефективно використовувати це розсіяне і незриме знання для формування надіндивідуальної співпраці. Гаєк пише: «Парадокс нашого розширеного порядку і ринку (він же – камінь спотикання для соціалістів і конструктивістів) полягає в тому, що у його процесі нам вдається повніше використовувати відкриті нами ресурси (і фактично саме завдяки йому швидше відкривати нові), ніж було б можливо за одноосібно керованого процесу» [4, с. 62].

Такі моральні цінності, як повага до приватної власності, бережливість і чесність, створили й утримують розширений порядок, принаймні допоки їх дотримується критична маса людей. Ці моральні цінності перебувають між інстинктом і розумом.

Розширений порядок Фрідріха фон Гаєка це – «товариство індивідів, що підтримують тісні особисті контакти, і структура, яка формується мільйонами, пов'язаними тільки через сигнали, що виходять від довгих і нескінченно розгалужених

ланцюжків обміну; утворення абсолютно різного типу, і однакове їх найменування не тільки є фактичною помилкою, але і майже завжди мотивоване прихованим бажанням творити розширений порядок за образом і подобою любої нашим серцям братньої співдружності. Принципова відмінність, яка не береться до уваги за такого змішання, полягає ось у чому: тоді як діяльність малої групи може направлятися взаємоузгодженими цілями або волею її членів, розширений порядок, або «суспільство», складається в гармонійну структуру завдяки тому, що його члени, переслідуючи різні індивідуальні цілі, дотримуються однакових правил поведінки» [4, с. 99].

Про походження розширеного порядку Фрідріх фон Гаєк пише: «Виявити джерело такого незвичайного порядку і зрозуміти, що забезпечило існування людства в його нинішньому складі і чисельності, значить виявити і зрозуміти, як поступово вироблялися правила людської поведінки (особливо ті, що стосуються чесності, договорів, приватної власності, обміну, торгівлі, конкуренції, прибутку і приватного життя). Ці правила передаються завдяки традиціям, навчанню, наслідуванню, а не інстинкту, і здебільшого складаються із заборон («не вкради»), що встановлюють допустимі межі свободи у разі прийняття індивідуальних рішень. Людство створило цивілізацію, розвиваючи певні правила поведінки і привчаючи дотримуватися їх (спочатку на території племені, а потім і на більш великих просторах)» [4, с. 13].

Розширений порядок неможливо свідомо спроектувати і втілити якимось органом центрального планування. «У розширеному порядку до обставин, від яких залежить, що повинен робити кожний для досягнення своїх цілей, відносяться – і це впадає в очі – невідомі нам рішення безлічі інших невідомих нам людей із приводу коштів, які використовуються ними для досягнення їхніх цілей. Звідси випливає, що у процесі еволюції не було таких моментів, коли індивіди могли б відповідно до своїх цілей свідомо спроектувати і поставити собі на службу правила, які поступово сформували розширений порядок; тільки пізніше ми змогли приступити до вкрай приблизних і ретроспективних пояснень цих утворень у принципі» – вважає Гаєк [4, с. 64].

Тільки загальні правила поведінки, яких дотримуються всі, можуть надати єдності розширеному порядку. Як виняток, єдність розширеному порядку може ще надавати спільна мета, але лише в надзвичайних обставинах, коли існує загроза для всіх. Наприклад, стихійні лиха або вторгнення чужоземного загарбника.

Було б помилкою вважати, що це ми вибрали правила поведінки, які створюють розширений порядок. Насправді це вони вибрали нас. Вони дали нам можливість вижити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблія ; Українське Біблійне Товариство – 1993. – 959 с.
2. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество / Х. Уэрта де Сото ; пер. с англ. Б.С. Пинскера ; под ред. А.В. Куряева. – Челябинск : Социум, 2009. – 202 с.
3. Фон Хайек Ф.А. Дорога к рабству / Ф.А. фон Хайек ; пер. с англ. М. Гнедовский. – М. : Новое издательство, 2005. – 264 с.
4. Фон Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф.А. фон Хайек ; под ред. У.У. Бартли ; пер. с англ. Е. Осиновой ; под ред. Е. Гордеевой ; науч. ред. Р. Капелюшникова. – М. : Новости ; Catallaxy, 1992. – 304 с.
5. Фон Хайек Ф.А. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф.А. фон Хайек ; пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарева / под ред. А. Куряева. – М. : ИРИСЭН, 2006. – 644 с.
6. Фон Хайек Ф.А. Судьбы либерализма в XX веке / Ф.А. фон Хайек ; пер. с англ. Б. Пинскера ; под ред. Т. Даниловой и А. Куряева. – М. ; Челябинск : ИРИСЭН ; Мысль ; Социум, 2009. – 337 с.
7. Фон Хайек Ф.А. Частные деньги / Ф.А. фон Хайек ; перев. с англ. М. Лозинского. – М. : Ин-т нац. модели экономики, 1996. – 240 с.